

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود

هاشم نیکومرام* سید امین هادیان**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۷/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۹/۰۴

چکیده

در سال‌های اخیر توجه بسیاری از محققان، دانشجویان و اساتید حسابداری به موضوع مدیریت سود جلب شده است. این جلب توجه، اهمیت موضوع مدیریت سود را بیان می‌کند. پس شناسایی عواملی که بر مدیریت سود تأثیرگذار هستند می‌تواند کمک بزرگی به استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی بنماید. یکی از عوامل مهمی که بر مدیریت سود تأثیرگذار است می‌تواند بدهی و تنوع‌سازی شرکتی باشد. هدف این تحقیق بررسی رابطه‌ی بین بدهی، تنوع‌سازی شرکتی و مدیریت سود در شرکت‌های مادر پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد. در این تحقیق با استفاده از ۴۱ نمونه از شرکت‌های مادر در بازه‌ی زمانی ۶ ساله، با استفاده از پنج مدل پیشنهادی اندازه‌گیری اقلام تعهدی اختیاری و فن OLS به این نتیجه رسیدیم که در شرکت‌های مادر پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران هیچ رابطه‌ی بین بدهی و مدیریت سود، بین تنوع‌سازی شرکتی و مدیریت سود و همچنین بین بدهی شرکت‌های متنوع‌سازی شده و مدیریت سود وجود ندارد.

واژه‌های کلیدی: اقلام تعهدی اختیاری، مدیریت سود، بدهی، تنوع‌سازی شرکتی.

*استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران. نویسنده اصلی. nikoomaram@srbiau.ac.ir

**کارشناس ارشد حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات و عضو هیأت علمی موسسه آموزش

عالی غیرانتفاعی - غیردولتی سارویه. (مسئول مکاتبات).

۱- مقدمه

یکی از اهداف صورت‌های مالی انعکاس نتایج مباشرت مدیریت یا حسابدهی در قبال منابعی می‌باشد که در اختیار آن‌ها قرار گرفته است. استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی برای اتخاذ تصمیمات اقتصادی، غالباً خواهان ارزیابی وظیفه مباشرت یا حسابدهی مدیریت می‌باشند. استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی وظیفه مباشرت مدیریت را با توجه به صورت‌های مالی مورد بررسی قرار می‌دهند. از جمله صورت‌های مالی که در ارزیابی وظیفه مباشرت مدیریت از اهمیت زیادی برخوردار است، صورت سود و زیان می‌باشد. از آنجائی‌که تهیه صورت‌های مالی به عهده مدیریت واحد تجاری می‌باشد، ممکن است بنا به دلایل مختلف اقدام به مدیریت سود نماید (پورحیدری، همتی، ۱۳۸۳: ۴۸).

ممکن است انگیزه‌های متعددی برای مدیریت سود وجود داشته باشد مانند بدهی^۱ شرکت‌ها و عوامل دیگری نیز وجود دارند که می‌توانند زمینه را برای مدیریت سود^۲ فراهم کنند مانند تنوع‌سازی شرکتی^۳، که در این پژوهش ارتباط بدهی و تنوع‌سازی شرکتی با مدیریت سود مورد بررسی قرار می‌گیرد (گونزالو و استفان^۴، ۲۰۱۰: ۱۳۸).

۲- اهمیت و ضرورت موضوع

اهمیت و ضرورت انجام این تحقیق از سه جنبه قابل بررسی است: اول اینکه در سال‌های اخیر به علت جهانی‌سازی و هماهنگ‌سازی استانداردهای حسابداری، حسابداری بین‌المللی که همواره رو به افزایش می‌باشد مورد علاقه فراوان قرار گرفته است. البته لازم به ذکر است که برای هماهنگ‌سازی استانداردها باید تفاوت‌های خصوصیات کشوری در نظر گرفته شود. دوم اینکه زمانی که بیشتر مطالعات در ایالت

---

1. Debt
2. Earning Management
3. Corporate Diversification
4. Gonzalo and Stefan

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود..... ۳

متحده‌ی آمریکا به بررسی مدیریت سود مربوط می‌شود (رونن و یاری، ۲۰۰۸) و از آنجائی‌که بر اساس تحقیقات لئوز و همکاران^۱ مدیریت سود در کشورهای مختلف، متفاوت می‌باشد (لئوز و همکاران، ۲۰۰۳: ۵۰۶) بنابراین ممکن است شواهد و مدارک اضافی بین‌المللی بطور مفید به شناخت و بیان این تفاوت‌ها کمک کند. سوم اینکه مطالعات نشان می‌دهد که رابطه بین مدیریت سود و بدهی‌ها زمانی بهتر درک می‌شود که خصوصیات خاص شرکت‌ها و تنوع‌سازی شرکت‌ها بررسی شود (گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۳۹).

از این رو هدف اصلی این تحقیق بررسی رابطه‌ی بین بدهی، مدیریت سود و تنوع-سازی شرکتی در شرکت‌های مادر پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد.

۳- مبانی نظری پژوهش

بررسی ادبیات مرتبط با مدیریت سود، بیانگر تلاش محققین در فهم این مطلب است که چرا مدیران به دنبال دستکاری سود هستند، چگونه سود را مدیریت می‌کنند و تبعات این‌گونه رفتار چیست؟ حسابداری تعهدی، حق انتخاب قابل‌توجهی به مدیران در تعیین سود در دوره‌های زمانی آتی متفاوت اعطاء می‌کند. در واقع تحت این نوع سیستم از حسابداری، مدیران کنترل چشمگیری بر زمان تشخیص برخی اقلام هزینه از جمله هزینه‌های تبلیغات و مخارج تحقیق و توسعه دارند. از سوی دیگر مدیران در سیستم حسابداری تعهدی، با گزینه‌های متفاوتی در مورد زمان تشخیص درآمدها نیز روبرو هستند، از جمله تشخیص سریع‌تر درآمد از طریق انجام فروش‌های نسیه. این‌گونه عملکرد از سوی مدیران در عبارتی ساده به‌عنوان «مدیریت سود» یاد می‌شود (مشایخی، مهرانی، کرمی، ۱۳۸۴: ۶۲).

---

1. Leuz, et. al.

۳-۱- بدهی

غالباً تأمین مالی از طریق بدهی به دلیل صرفه‌جویی مالیاتی و نرخ پایین‌تر آن در مقایسه با بازده مورد انتظار سهامداران، برای مدیران شرکت‌ها از ارجحیت برخوردار است. اما برای اعتباردهندگان موضوع مهم در خصوص اعطای وام و اعتبار، توان پرداخت اصل و بهره وام و اعتبارات پرداختی می‌باشد. توان پرداخت بدهی‌ها نشان می‌دهد که آیا هنگامی که بدهی‌ها سررسید می‌شوند شرکت می‌تواند آن‌ها را پرداخت نماید یا خیر؟ در نتیجه نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و یا نسبت بدهی به کل دارائی‌ها می‌تواند نسبت مهمی در ارزیابی توان بازپرداخت بدهی‌های شرکت‌ها محسوب شود (پورحیدری، همتی، ۱۳۸۳: ۵۰).

۳-۲- تنوع‌سازی شرکتی

تعریف تنوع‌سازی از دیدگاه فرهنگ لغت بازاریابی بارون^۱:

استراتژی رشد شرکتی که به وسیله‌ی آن واحد تجاری با تحصیل یا ایجاد واحدهای تجاری دیگری که مستقیماً به بازار یا محصول آن واحد تجاری مرتبط نیستند، کل فروش‌هایش را انجام می‌دهد. بر اساس این فرهنگ لغت سه نوع استراتژی اصلی تنوع-سازی وجود دارد که شامل:

الف. تنوع‌سازی متحد‌المركز^۲: در این نوع استراتژی واحد تجاری جدید محصولاتی را که از لحاظ فنی شبیه محصولات شرکت اصلی است را تولید می‌کند و هدف جذب گروه جدیدی از مصرف‌کنندگان می‌باشد.

ب. تنوع‌سازی افقی^۳: در این نوع استراتژی واحد تجاری جدید محصولاتی را که کلاً غیرمرتبط با محصولات شرکت اصلی است تولید می‌کند و هدف جذب همان گروه مصرف‌کننده برای فروش محصولات تجاری جدید است.

---

1. Barron Marketing Dictionary
2. Concentric Diversification
3. Horizontal Diversification

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود ۵

ج. تنوع‌سازی مختلط^۱: در این نوع استراتژی واحد تجاری جدید محصولات را که کلاً غیرمرتبط با محصولات شرکت اصلی است تولید می‌کند هدف جذب گروه جدیدی از مصرف‌کنندگان می‌باشد (سایت انسرزدات کام).

۳-۳- مدیریت سود

مدیریت سود نوعی اقدام آگاهانه با هدف طبیعی نشان دادن سود شرکت جهت رسیدن به یک سطح مطلوب و مورد نظر می‌باشد (پورحیدری، همتی، ۱۳۸۳: ۴۹).

۳-۴- انگیزه‌های مدیریت سود

انگیزه‌های مدیریت سود عبارت‌اند از انگیزه‌های سیاسی، انگیزه‌های مالیاتی، تغییر مدیرعامل، اطلاع‌رسانی به سرمایه‌گذاران، عرضه سهام برای نخستین بار، سایر انگیزه‌های موجود در متن قرارداد (اسکات^۲، ۱۳۸۸: ۱۳۲).

۳-۵- الگوهای مدیریت سود

الگوهای مدیریت سود عبارت‌اند از پاک‌سازی، به حداقل رساندن سود، به حداکثر رساندن سود و هموارسازی سود (اسکات، ۱۳۸۸: ۱۴۵).

۳-۶- مدیریت سود و بدهی و نقش اعتباردهندگان

برای اعتباردهندگان موضوع مهم در خصوص اعطای وام و اعتبار، توان پرداخت اصل و بهره وام و اعتبارات پرداختی می‌باشد. در کشورهای توسعه‌یافته نظیر آمریکا اعتباردهندگان جهت ارزیابی توان پرداخت اصل و بهره وام به صورت‌های مالی شرکت‌ها مخصوصاً صورت سود و زیان (خصوصاً سود قبل از بهره و مالیات) اتکاء می‌کنند (پورحیدری، همتی، ۱۳۸۳: ۵۰). با توجه به اهمیت صورت‌های مالی در تصمیم‌گیری جهت اعطای وام و اعتبار ممکن است مدیران شرکت‌ها برای جلب نظر

---

1. Conglomerate Diversification
2. Scott

۶..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال پنجم، شماره بیستم، زمستان ۱۳۹۲

مساعدا اعتباردهندگان وضعیت مطلوبی از سودآوری شرکت را به نمایش بگذارند تا ضمن جذب سرمایه لازم بتوانند هزینه بدهی را نیز کاهش دهند. از سوی دیگر افزایش احتمال عدم رعایت تعهدات در یک قرارداد استقراض، سبب افزایش نرخ تأمین مالی از طریق بدهی خواهد گردید، از این رو یکی از انگیزه‌های مدیریت سود کاهش احتمال عدم رعایت تعهدات موضوع قرارداد خواهد بود (همان منبع). همچنین در ارتباط متقابل بین بدهی و مدیریت سود، نقش نظارتی که اعتباردهندگان بازی می‌کنند حائز اهمیت است (آزوفرا و همکاران، ۲۰۰۳: ۲۴۰).

۳-۷- مدیریت سود و تنوع سازی شرکتی

دو فرض رقابتی برای بررسی رابطه‌ی بین تنوع سازی شرکتی و مدیریت سود وجود دارد که عبارت‌اند از:

الف- فرض نابرابری اطلاعاتی^۱: بر اساس این فرض، تنوع سازی شرکتی، پیچیدگی-های سازمانی زیادی ایجاد می‌کند که منجر به افزایش نابرابری اطلاعاتی از یک طرف بین مدیران و سهامداران و از طرفی دیگر بین مدیران و جامعه می‌شود. ممکن است مدیران از این نابرابری اطلاعاتی به عنوان فرصتی برای دستکاری در سود بهره ببرند. فرض نابرابری اطلاعاتی بین مدیریت سود و تنوع سازی شرکتی رابطه‌ی مستقیمی را پیش‌بینی می‌کند (گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۳۹).

ب- فرض اقلام تعهدی جبرانی یا خنثی‌کننده^۲: بر اساس این فرض شرکت‌های متنوع سازی شده جریان‌های نقدی‌شان را از منابع گوناگون استخراج می‌کنند. اقلام تعهدی ایجادشده توسط چنین جریان‌های نقدی نسبت به یکدیگر وابستگی زیادی ندارند و تمایل به حذف یا خنثی کردن یکدیگر دارند. در نتیجه این امر شرایط را برای دستکاری سود توسط مدیران شرکت‌های متنوع سازی شده دشوارتر خواهد کرد. فرض اقلام تعهدی جبرانی یا خنثی‌کننده بین مدیریت سود و تنوع سازی شرکتی

---

1. Azofra et al
2. Informational Assymetry Hypothesis
3. Offsetting Accruals Hypothesis

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود..... ۷

رابطه‌ی معکوسی را پیش‌بینی می‌کند(همان منبع).

۳-۸- بدهی و تنوع‌سازی

ممکن است شرکت‌های تجاری با اهداف موردنظر خود به دنبال افزایش تنوع‌سازی از طریق ایجاد سرمایه‌گذاری‌های مختلف باشند. در برخی از کشورهای غربی، شرکت‌ها می‌توانند به منظور ایجاد سبدهای سرمایه‌گذاری و یا افزایش سرمایه‌گذاری‌های خود از بانک‌ها وام و تسهیلات دریافت نمایند مثلاً دریافت وام و تسهیلات در قبال خرید سهام. بنابراین بین بدهی و تنوع‌سازی شرکت‌ها بسته به وضعیت اقتصادی و سیاست‌های اعتباری هر کشوری می‌تواند رابطه وجود داشته باشد مثلاً با ایجاد یا افزایش تنوع‌سازی شرکتی که در نتیجه اخذ وام‌های مختلفی ایجاد شده یا افزایش یافته است، می‌توان گفت که بدهی‌ها افزایش داشته‌اند یعنی بین بدهی و تنوع‌سازی شرکتی رابطه‌ی مستقیمی وجود دارد. بنابراین بررسی رابطه‌ی بین بدهی و تنوع‌سازی حائز اهمیت است و می‌تواند در بررسی علت وام‌های اخذ شده مؤثر باشد(گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۴۱).

۳-۹- بدهی، تنوع‌سازی شرکتی و مدیریت سود

در برخی از کشورهای توسعه‌یافته شرکت‌هایی که وام دریافت نمودند ممکن است از جانب اعتباردهنده نظارت گردند. با این حال اثربخشی نظارت ممکن است با توجه به پیچیدگی شرکت‌ها متفاوت باشد. اگر کیفیت اطلاعات شرکت‌های متنوع‌سازی شده(پیچیده) نسبت به شرکت‌های متمرکز متفاوت باشد، در آن صورت اثر بدهی بر مدیریت سود(افزایش درآمد) به میزان تنوع‌سازی بستگی خواهد داشت(گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۴۱).

اگر در شرکت‌های بدهکار(دارای بدهی)، مدیران از طریق مدیریت سود(افزایش درآمد) منافع کسب نمایند آنگاه شفافیت اطلاعاتی که در اثر تنوع‌سازی کاهش یافته است ممکن است سبب تسهیل در این‌گونه فعالیت‌های حسابداری شود. در زمان افزایش بدهی، شرکت‌های متنوع‌سازی شده می‌توانند انگیزه‌های خاصی برای دستکاری در

۸..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال پنجم، شماره بیستم، زمستان ۱۳۹۲

سود(افزایش) داشته باشند. فرآیند تنوع سازی ممکن است از طریق تأمین مالی خارجی تأمین شود. در این مورد زمانی که شرکت‌های بزرگ و متنوع سازی شده جهت دستیابی به وجوه مالی مورد نیاز به تصویر و ذهنیت خوب نیاز دارند، بدهی‌ها می‌تواند با مدیریت سود(افزایش درآمد) ارتباط داشته باشد. در نتیجه تنوع سازی ممکن است ماهیت(و احتمالاً جهت) رابطه بین بدهی و مدیریت سود(افزایش درآمد) را تغییر دهد(همان منبع).

۴- پیشینه پژوهش

۴-۱- تحقیقات خارجی

تحقیقات خارجی انجام شده به صورت مختصر شامل:

تحقیقات انجام شده در رابطه با بدهی: بنیش و پرس^۱ در تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند که نسبت بالای بدهی با توقیف مالی رابطه‌ی مستقیمی دارد(بنیش و پرس، ۱۹۹۵: ۵۷).

تحقیقات انجام شده در رابطه با تنوع سازی: شاون توماس^۲ در تحقیق خود به این نتیجه رسید که تنوع سازی بیشتر هیچ ارتباطی با افزایش عدم تقارن اطلاعاتی ندارد ولی تنوع سازی شرکتی مشکلات اطلاعاتی را تشدید می‌کند(توماس، ۲۰۰۲: ۳۷۳).

دان و ناان^۳ در تحقیقی تحت عنوان «اثر تنوع سازی صنعتی بر پیش‌بینی‌های سود تحلیلگران» نشان دادند که پیش‌بینی سود تحلیلگر، کمتر صحیح به نظر می‌رسد زیرا بین تحلیلگران در مورد افزایش‌های میزان تنوع سازی شرکت‌ها اختلافاتی وجود دارد. بنابراین می‌توان گفت که تنوع سازی پیش‌بینی دقیق اطلاعات حسابداری را با مشکل روبرو می‌سازد(گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۳۸).

تحقیقات انجام شده در رابطه با مدیریت سود: ریچارد چونگ، مایکل فیرث و

---

1. Beneish and Press

2. Thomas

3. Dunn and Nathan

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود ۹

جونگ بونک کیم^۱ تحقیقی تحت عنوان «مدیریت سود، جریان نقدی اضافی آزاد و نظارت خارجی» انجام دادند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که در شرکت‌های دارای جریان نقدی آزاد احتمال افزایش درآمد با استفاده از ارقام تعهدی اختیاری زیاد است، چهار بزرگ^۲ رابطه‌ی بین جریان نقدی آزاد و ارقام تعهدی اختیاری را به تعادل می‌رساند و سهامداران بزرگ رسمی^۳ رابطه‌ی جریان نقدی آزاد و ارقام تعهدی اختیاری را متعادل می‌کنند (بوشمن و همکاران^۴، ۲۰۰۴: ۱۶۷).

تحقیقات انجام‌شده در مورد رابطه‌ی بین بدهی و مدیریت سود: کین وای لی، بروچ لئو و گیلیان یئو^۵ در تحقیقی تحت عنوان «ساختار سازمانی و مدیریت سود» و ژونگ، گریبین و ژنگ^۶ در تحقیقی تحت عنوان «اثر نظارت اعتباردهندگان بر مدیریت سود» نشان دادند که بین بدهی و مدیریت سود (افزایش درآمد) رابطه‌ی معکوس وجود دارد (گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۳۸).

تحقیقات انجام‌شده در مورد رابطه‌ی بین تنوع‌سازی و مدیریت سود: چیسو لیم، تیونگ یانگ، یانگ، کادینگ^۷ در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که ارقام تعهدی اختیاری جاری شرکت‌های متنوع‌سازی شده در سال قبل از انتشار سرمایه فصلی بیشتر از ارقام تعهدی اختیاری شرکت‌هایی است که متمرکز هستند و متنوع‌سازی نشده‌اند (لیم و همکاران، ۲۰۰۸: ۶۹).

تحقیقات انجام‌شده در مورد رابطه‌ی بین بدهی و تنوع‌سازی: در این مورد تحقیقی صورت نگرفته است.

تحقیقات انجام‌شده در رابطه با بدهی، تنوع‌سازی و مدیریت سود: گونزالو رودریگز و استفان ون همن^۸ در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که بین بدهی و

-
1. Chung, R, Firth, M and Kim, J
  2. Big 4
  3. Large Institutional Shareholders
  4. Bushman et al
  5. Lee, K. W. , Lev, B. and Yeo, G
  6. Zhong, K. , Gribbin, D. W. and Zheng
  7. Lim, C. Yeow. , Thong, T. Yang. , Ding and David. K
  8. Gonzalo Rodríguez-Pérez and Stefan van Hemmen

۱۰ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال پنجم، شماره بیستم، زمستان ۱۳۹۲

مدیریت سود رابطه معکوس، بین تنوع سازی شرکتی و مدیریت سود رابطه‌ای وجود ندارد و همچنین در شرکت‌های متنوع سازی شده بین بدهی و مدیریت سود رابطه مستقیم وجود دارد (گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۳۸).

۴-۲- تحقیقات داخلی

تحقیقات داخلی انجام شده فقط در رابطه با مدیریت سود و ارتباط بدهی و مدیریت سود انجام شده است که خلاصه‌ای از آن ارائه می‌گردد.

تحقیقات انجام شده در رابطه با مدیریت سود: مهدی عربی (۱۳۸۹) در دانشگاه شهید چمران اهواز، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد به این نتیجه رسید که مدیریت سود در شرکت‌های مورد مطالعه وجود داشته و مربوط بودن سود هر سهم و ارزش دفتری آن را کاهش می‌دهد.

تحقیقات انجام شده در مورد رابطه‌ی بین بدهی و مدیریت سود: دکتر امید پورحیدری و داوود همتی در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود ارتباطی وجود ندارد (پورحیدری، همتی، ۱۳۸۳: ۴۷). سید حسین خسرونژاد در دانشگاه علامه طباطبائی، در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود نیز به همین نتیجه رسیده است (خسرونژاد، ۱۳۸۸: ۷۹).

۵- فرضیات پژوهش

۱. بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود رابطه‌ی معکوس وجود دارد.

۲. بین تنوع سازی شرکتی و مدیریت سود رابطه‌ی مستقیم وجود دارد.

۳. در شرکت‌های متنوع سازی شده بین بدهی و مدیریت سود رابطه‌ی مستقیم وجود دارد.

۶- متغیرهای پژوهش

۶-۱- متغیر وابسته: اقلام تعهدی اختیاری (DAC_{i,t})

۶-۲- متغیرهای مستقل

۱. نسبت بدهی‌ها: عبارت است از نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام مربوط به

شرکت $DEBT_{i,t}$.

۲. تنوع‌سازی شرکتی؛ فرهنگ لغت بازاریابی بارون تنوع‌سازی شرکتی را این‌گونه تعریف می‌کند:

استراتژی رشد شرکتی که به وسیله‌ی آن واحد تجاری با تحصیل یا ایجاد واحدهای تجاری دیگری که مستقیماً به بازار یا محصول آن واحد تجاری مرتبط نیستند، کل فروش‌هایش را انجام می‌دهد.

اگر شرکت متنوع‌سازی شده باشد ضریب ۱ در غیر این صورت ضریب صفر -

$DIV_{i,t}$.

برای اندازه‌گیری تنوع‌سازی شرکتی دو شاخص هرفیندال^۱ و شاخص آنتروپی (افت)

پالپو^۲ (۱۹۸۵) پیشنهاد شده است (گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۴۸) که به شرح زیر است:

الف) شاخص پیشنهادی هرفیندال به صورت رابطه ۱ می‌باشد:

$$HERF_{i,t} = \sum (SSale / Sale)^2 \quad (1)$$

شاخص هرفیندال بر مبنای درآمد شرکت $HERF_{i,t}$

$SSale$: فروش به یک بخش^۳ (شرکت سرمایه‌پذیر) توسط شرکت مادر i در دوره‌ی t

دوره‌ی t

$Sale$: کل فروش شرکت مادر^۳ به همهی بخش‌های گزارش شده در دوره‌ی t

---

1. Herfindal Index

2. Palpeo

3. Segment Sale

۱۲ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال پنجم، شماره بیستم، زمستان ۱۳۹۲

اگر شرکتی دارای یک بخش باشد شاخص هرفیندال برابر ۱ و اگر چندبخشی باشد کمتر از ۱ است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت شاخص هرفیندال کوچک‌تر بیانگر میزان تنوع سازی صنعتی^۱ بیشتر می‌باشد.

ب) شاخص پیشنهادی پالپو به صورت رابطه ۲ می‌باشد:

$$D_{i,t} = \sum_{i=1}^n P_{i,t} \ln(1/P_{i,t}) \quad (2)$$

که $P_{i,t}$ بیانگر درصد درآمد در صنعت i در دوره t با توجه به طبقه‌بندی فعالیت‌های اقتصادی کشوری است.

۳. اندازه شرکت: عبارت است از لگاریتم دارایی‌های شرکت ($LOGTA_{i,t}$).

۴. نرخ مالیات: عبارت است از هزینه مالیات شرکت i تقسیم بر سود قبل از مالیات $EFTAX_{i,t}$.

۵. اندازه شرکت‌های گروه: تعداد شرکت‌های وابسته^۲ کل درآمد شرکت $GROU_{i,t}$.

۶. تغییرات بدهی: عبارت است از افزایش بدهی شرکت i در دوره t نسبت به میانگین بدهی نمونه‌ها، $IDEBT_{i,t}$.

۷. تغییرات سرمایه: عبارت است از افزایش سرمایه شرکت i در دوره t نسبت به میانگین سرمایه نمونه‌ها، $ICAP_{i,t}$.

۷- جامعه آماری و نمونه‌گیری

جامعه آماری این تحقیق دربرگیرنده‌ی شرکت‌های مادر پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد.

طبق بند ۲۲ از ماده یک فصل اول قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب آذر سال ۱۳۸۴ مجلس شورای اسلامی، شرکت مادر شرکتی است که با سرمایه‌گذاری در شرکت سرمایه پذیر جهت کسب انتفاع، آن‌قدر حق رأی کسب

---

1. Industrial diversification
2. Affiliated firms

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود..... ۱۳

می‌کند که برای کنترل عملیات شرکت، هیئت‌مدیره را انتخاب کند و یا در انتخاب اعضای هیئت‌مدیره مؤثر باشد. از این رو نمونه ما شامل شرکت‌هایی می‌باشند که هر ساله صورت‌های مالی تلفیقی تهیه نموده و در گروه دارای کنترل بوده و هیچ سرمایه‌گذاری بر آن کنترل ندارد.

روش نمونه‌گیری ما به روش حذف سیستماتیک انتخاب شده است و تعداد نمونه به ۲۴۶ شرکت در بازه زمانی ۶ سال (از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۸ هر سال ۴۱ نمونه) رسید که به شرح جدول الف در قسمت پیوست می‌باشد.

۸- روش پژوهش

روش پژوهش تحقیق حاضر از لحاظ طبقه‌بندی تحقیق بر حسب روش، از نوع تحقیق توصیفی است. از میان انواع تحقیق‌های توصیفی، این تحقیق از نوع همبستگی است.

مدل کلی رگرسیونی ما به صورت رابطه ۳ می‌باشد:

$$DAC_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 DEBT_{i,t} + \alpha_2 DIV_{i,t} + \alpha_3 DIV_{i,t} * DEBT_{i,t} + \alpha_4 LOGTA_{i,t} + \alpha_5 EFTAX_{i,t} + \alpha_6 GROU_{i,t} + \alpha_7 IDEBT_{i,t} + \alpha_8 ICAP_{i,t} \quad (3)$$

در مورد نحوه‌ی اندازه‌گیری متغیر وابسته مدیریت سود طبق تحقیقات قبلی انجام شده در رابطه با مدیریت سود، برای اندازه‌گیری مدیریت سود از اقلام تعهدی اختیاری استفاده می‌شود (گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۴۳). اقلام تعهدی کل به دو دسته‌ی اقلام تعهدی اختیاری^۱ و اقلام تعهدی غیر اختیاری^۲ تقسیم می‌شود. اقلام تعهدی اختیاری اقلامی هستند که قابل اعمال نظر توسط مدیریت هستند و اقلام تعهدی غیر اختیاری، اقلامی هستند که به واسطه‌ی مقررات، سازمان‌ها و دیگر عوامل خارجی محدود هستند. در این پژوهش برای اندازه‌گیری اقلام تعهدی اختیاری با استفاده از فن

---

1. Discretionary Accruals(DAC)
2. Non- Discretionary Accruals(NDAC)

OLS از پنج مدل پیشنهادی استفاده شده است.

بنیش و یانگ^۱ نشان دادند از آنجائی که مدیریت سود دائمی (سال به سال) با به‌کارگیری ارقام تعهدی مربوط به استهلاك با احتمال بیشتری به علت عینیت و قابلیت پیش‌بینی آن محدود شده است این فرمول جذاب‌تر است (بنیش، ۱۹۹۸: ۲۰۹ و یانگ، ۱۹۹۹: ۸۳۳). بنابراین از مدل جریان نقدی جونز که توسط آلکاریا و گیل پیشنهاد شده است تحت عنوان «مدل جریان نقدی کوتاه مدت جونز» استفاده می‌کنیم.

۱- مدل پیشنهادی آلکاریا و گیل^۲ (۲۰۰۴) تحت عنوان مدل جریان نقدی کوتاه مدت جونز مطابق با رابطه ۴ می‌باشد:

$$WCA_{i,t} / A_{i,t-1} = \alpha_0 (1 / A_{i,t-1}) + \alpha_1 (\Delta REV_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_2 (CFO_{i,t} / A_{i,t-1}) + u_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

$WCA_{i,t} / A_{i,t-1}$: ارقام تعهدی سرمایه در گردش شرکت i در دوره t کل دارائی‌های شرکت i در ابتدای دوره t .

$WCA_{i,t}$: تغییرات دارائی‌های جاری - تغییرات وجوه نقد - (تغییرات بدهی‌های جاری -^۳ تغییرات حصه‌ی جاری تسهیلات مالی دریافتی^۴ - تغییرات مالیات پرداختنی) مربوط به شرکت i در دوره t .

$\Delta REV_{i,t}$: تغییرات درآمد فروش نسبت به دوره قبل شرکت i در دوره t .

$CFO_{i,t}$: جریان نقدی عملیاتی که برابر است با: درآمد خالص عادی - (ارقام تعهدی سرمایه در گردش - هزینه استهلاك - هزینه استهلاك دارائی‌های نامشهود) مربوط به شرکت i در دوره t .

$u_{i,t}$: جز اثر ثابت یا اثر تصادفی مدل (در صورت به‌کارگیری رگرسیون حداقل مربعات معمولی برابر صفر است).

طبق مدل قبلی، سرمایه در گردش به عنوان یک متغیر توضیحی است تا معکوس

---

1. Beneishand Young
2. Alcarria and Gill
3. Current liabilities
4. Short-term debt

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود ۱۵

شدن یا واژگونی ارقام تعهدی را مهار سازد. از آنجایی که ارقام تعهدی، تعدیلات حسابداری جریان‌های نقدی هستند و در طول دوره‌ی فعالیت شرکت‌ها باید بیشتر از صفر باشد از این رو از ارقام تعهدی مدیریت شده به‌طور صعودی انتظار می‌رود معکوس شوند و به صفر برسند. ارقام تعهدی در دوره‌ی t باید عملکرد ارقام تعهدی در دوره $t-1$ باشد. مدل پیشنهادی بعدی بر اساس مدل پیشنهادی انوایز و پی می‌باشد و ما از ارقام تعهدی دوره‌های قبل در مدل جریان نقدی کوتاه مدت جونز استفاده می‌کنیم:

۲- مدل پیشنهادی انوایز^۱ (۲۰۰۱) و پی^۲ (۲۰۰۵) تحت عنوان مدل جریان نقدی کوتاه مدت جونز و ارقام تعهدی تأخیری^۳ مطابق با رابطه ۵ می‌باشد:

$$VCA_{i,t} / A_{i,t-1} = \alpha_0 (1 / A_{i,t-1}) + \alpha_1 (\Delta REV_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_2 (CFO_{i,t} / A_{i,t-1}) - \alpha_3 (WCA_{i,t-1} / A_{i,t-2}) + u_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (5)$$

$WCA_{i,t-1}$: (تغییرات دارائی‌ها - تغییرات وجوه نقد) - (تغییرات بدهی‌های جاری - تغییرات حصه‌ی جاری تسهیلات مالی دریافتی - مالیات پرداختنی) مربوط به شرکت i در دوره $t-1$.

با در نظر گرفتن بقیه تعدیلات جریان‌های نقدی، مدل پیشنهادی دیگری که استفاده شده است مدل پیشنهادی مک نیکولز می‌باشد که جریان‌های نقدی دوره‌ی قبل، دوره جاری و دوره آتی را کنترل می‌کند.

۳- مدل پیشنهادی مک نیکولز^۴ (۲۰۰۲) مطابق با رابطه ۶ می‌باشد:

$$TA_{i,t} / A_{i,t-1} = \alpha_0 (1 / A_{i,t-1}) + \alpha_1 (\Delta REV_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_2 (PPE_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_3 (ROA_{i,t-1} / A_{i,t-2}) + u_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (6)$$

$TA_{i,t}$: ارقام تعهدی کل شرکت i در دوره t (خالص فروش - جریان نقدی عملیاتی).

-
1. Nwaeze
  2. Pae
  3. Lagged accruals
  4. McNichols

$PPE_{i,t}$: اموال، ماشین‌آلات و تجهیزات شرکت i در دوره t .

$CFO_{i,t-1}$: جریان نقدی عملیاتی که برابر است با: درآمد خالص عادی - (اقلام تعهدی سرمایه در گردش - هزینه استهلاک - هزینه استهلاک سرقفلی) مربوط به شرکت i در دوره قبل.

$CFO_{i,t+1}$: جریان نقدی عملیاتی که برابر است با: درآمد خالص عادی - (اقلام تعهدی سرمایه در گردش - هزینه استهلاک - هزینه استهلاک سرقفلی) مربوط به شرکت i در دوره آتی.

با در نظر گرفته بقیه متغیرهای کنترلی ما از مدل پیشنهادی کوتاری و همکاران استفاده کردیم که این مدل ROA دوره‌ی قبل را کنترل پژوهش‌کنندگان. زیرا ارزش نهایی آن می‌تواند اقلام تعهدی را تحت تأثیر قرار دهد.

۴- مدل پیشنهادی کوتاری و همکاران^۱ (۲۰۰۵) مطابق با رابطه ۷ می‌باشد:

$$TA_{i,t} / A_{i,t-1} = \alpha_0 (1 / A_{i,t-1}) + \alpha_1 (\Delta REV_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_2 (PPE_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_3 (CFO_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_4 (CFO_{i,t-1} / A_{i,t-2}) + \alpha_5 (CFO_{i,t+1} / A_{i,t}) + u_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (7)$$

$ROA_{i,t-1}$: بازده دارایی‌ها مربوط به شرکت i در دوره قبل (سود خالص / کل دارایی‌ها)

علاوه بر مدل‌های بالا که از یک رویکرد ترازنامه‌ای برخوردارند، هریبار و کولینز مدلی پیشنهاد کردند که از یک رویکرد سود و زیانی پیروی می‌کند. آن‌ها معتقدند که رویکرد ترازنامه‌ای دارای مشکلات اندازه‌گیری است و ممکن است زمانی که هیچ‌گونه فرصتی برای مدیریت سود وجود نداشته باشد نتایج نادرستی را ارائه دهد. تغییرات دارایی‌های جاری و بدهی‌های جاری به علت رویدادهای غیرعملیاتی در ترازنامه زیاد نشان داده می‌شود اما در صورت سود و زیان جریان پیدا نمی‌کند. مدل آن‌ها بر اساس رگرسیون تعدیلات اقلام تعهدی کل است:

۵- مدل پیشنهادی هریبار و کولینز^۱ (۲۰۰۲) مطابق با رابطه ۸ می‌باشد:

$$TACC_{i,t} / A_{i,t-1} = \alpha_0 (1/A_{i,t-1}) + \alpha_1 (\Delta REV_{i,t} / A_{i,t-1}) + \alpha_2 (PPE_{i,t} / A_{i,t-1}) + u_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (8)$$

$TACC_{i,t}$: تفاوت درآمد عملیاتی و جریان نقدی عملیاتی شرکت i در دوره t

۸-۱- روش‌های آماری تجزیه و تحلیل و آزمون‌های آماری لازم جهت تأیید نتایج

در این پژوهش از رگرسیون چند متغیره استفاده شده و برای نرمال بودن نیز از آزمون جارکیو-برا^۲ استفاده شده است. محاسبه آماره این آزمون توسط نرم‌افزار EViews امکان‌پذیر می‌باشد. در این آزمون از توزیع کای-مربع با دو درجه آزادی یکی برای کشیدگی و دیگری برای چولگی استفاده می‌شود. آماره این آزمون در سطح خطای ۰.۰۵ با دو درجه آزادی برابر ۵.۹۹ است. در صورتی که جارکیو-برای حاصل از این آزمون بیشتر از ۵.۹۹ باشد، فرض صفر آماری مبنی بر نرمال بودن توزیع متغیر موردبررسی با اطمینان ۹۵٪ پذیرفته می‌شود. همانطور که در جدول شماره ۱ نشان داده شده است در کلیه آزمون‌ها Jarque-bera بزرگ‌تر از ۵.۹۹ بوده و می‌توان نرمال بودن توزیع داده‌ها را تأیید نمود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۱- مقادیر مربوط به آزمون نرمال جارکیو-برا

شرح	آلکاریا و گیل	انوایز و پی	مک نیکولز	کوتاری و همکاران	هریبار و کولینز
میانگین	-۰.۲۲.۲e-۱۷	-۰.۳۶.۱e-۱۷	-۰.۶۰.۳e-۱۷	-۰.۷۶.۳e-۱۷	-۰.۰۲.۷e-۱۷
میانه	-۰/۰۰۷۲۷۷	-۰/۰۰۵۹۲۷	-۰/۰۰۲۳۵۸	-۰/۰۰۹۶۶۳	-۰/۰۰۲۱۰۱۳
حداکثر	۰/۵۰۸۳۳۱	۰/۴۶۹۵۲۱	۰/۷۳۱۷۵۳	۰/۸۸۵۹۶۴	۱/۳۹۶۶۰۳
حداقل	-۰/۴۲۹۱۵۵	-۰/۳۹۷۹۵۳	-۰/۵۶۷۹۵۹	-۰/۴۹۰۵۲۲	-۰/۴۸۵۲۰۹
انحراف معیار	۰/۱۲۷۷۳۷	۰/۱۲۶۰۴۸	۰/۱۲۲۴۶۳	۰/۱۶۶۳۷۶	۰/۲۱۵۴۵۴
چولگی	۰/۴۱۶۳۴۵	۰/۴۷۹۵۵۶	۰/۶۱۹۹۵۹	۱/۱۶۶۸۱۴	۲/۲۳۸۱۹۲
کشیدگی	۴/۹۳۹۷۶۵	۴/۷۳۸۳۷۵	۱۰/۴۳۸۷۲	۷/۷۲۳۶۸۴	۱۴/۸۴۸۵۰
جارکیو-برا	۴۵/۶۷۴۶۱	۰/۴۰۳۹۰	۴۸۵/۷۸۱۳	۲۸۴/۵۲۹۸	۱۶۴۴/۳۵۷
احتمال	۰/۰۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۰۰
تعداد	۲۴۶	۲۴۶	۲۰۵	۲۴۶	۲۴۶

* منبع: یافته‌های پژوهشگر

- برای محاسبه شاخص مدیریت سود از اقلام تعهدی اختیاری (DAC) به عنوان متغیر وابسته استفاده شده که با استفاده از نرم‌افزار EViews مراحل زیر انجام شده است.
۱. استفاده از آزمون چاو برای اینکه آیا از روش پنل استفاده شود یا روش ترکیبی.
  ۲. استفاده از آزمون هاسمن برای اینکه آیا از روش اثرات ثابت استفاده شود یا روش اثرات تصادفی.
  ۳. آزمون معنی‌دار بودن معادله رگرسیون ۴. آزمون معنی‌دار بودن ضرایب.
- نتایج آزمون بالا در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲- مقادیر پنج مدل اندازه‌گیری اقلام تعهدی اختیاری

شرح	آلکاریا و گیل	انوایز و پی	مک نیکولز	کوتاری و همکاران	هریبار و کولینز
ضریب تعیین	۰/۶۴۵۴۹۰	۰/۶۳۲۱۶۵	۰/۸۰۴۷۷۴	۰/۱۴۸۸۴۶	۰/۲۲۶۰۸۰
ضریب تعیین تعدیل شده	۰/۵۷۰۰۲۵	۰/۵۵۱۶۴۴	۰/۷۴۷۹۳۶	۰/۱۳۴۷۱۹	۰/۲۱۶۴۸۶
میانگین	۰/۰۷۴۸۵۲	۰/۰۷۵۳۱۶	۰/۰۶۴۱۰۰	۰/۰۴۳۵۲۷	۰/۷۶۸۶۱
انحراف معیار	۰/۲۱۵۴۳۸	۰/۲۰۸۸۴۸	۰/۲۷۷۴۵۸	۰/۱۸۳۲۵۰	۰/۲۵۱۱۸۶
آماره F	۸/۵۵۳۴۹۵	۷/۸۵۰۹۱۶	۱۴/۱۵۹۰۷	۱۰/۵۳۶۲۶	۲۳/۵۶۴۶۵
احتمال	۰/۰۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰۰۰

* منبع: یافته‌های پژوهشگر

در بررسی معنادار بودن مدل رگرسیون در یک معادله رگرسیون چندگانه، چنانچه هیچ‌گونه رابطه‌ای میان متغیر وابسته و متغیرهای مستقل وجود نداشته باشد، باید تمامی ضرایب متغیرهای مستقل در معادله برابر صفر باشد. بدین ترتیب می‌توان معنی‌دار بودن معادله رگرسیونی را آزمون کرد. این کار با استفاده از تحلیل واریانس و آماره F با فرض‌های زیر صورت می‌گیرد:

چنانچه در سطح اطمینان ۹۵٪ (خطای $\alpha = ۰.۰۵$) آماره F محاسبه شده از معادله رگرسیون، کوچک‌تر از مقدار F بدست آمده از جدول باشد، فرض H_0 را نمی‌توان رد کرد در غیر این صورت H_0 رد می‌شود. در صورتی می‌توان از رگرسیون استفاده کرد که معادله رگرسیون معنی‌دار شود. با استفاده از $\text{Prob}(F\text{-statistic})$ بدست آمده از نرم‌افزار می‌توان به این مهم دست یافت. از آنجاکه سطح خطای ۵٪ برای مدل در نظر گرفته شده است بنابراین $\text{Prob}(F\text{-statistic})$ بدست آمده باید کمتر از ۰.۰۵ باشد. همان‌طور که مشاهده می‌کنیم در کلیه مدل‌ها $\text{Prob}(F\text{-statistic})$ بدست آمده صفر بوده و کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد و این یعنی مدل ما معنی‌دار است.

۹- آزمون فرضیه‌ها و یافته‌های پژوهش

در این پژوهش از یک متغیر کنترلی تحت عنوان اندازه شرکت $LOGTA_{i,t}$ که عبارت است از لگاریتم دارایی‌های شرکت i در دوره t استفاده شده است. بر اساس تئوری نمایندگی، شرکت‌های بزرگ‌تر نابرابری اطلاعاتی بیشتری از خود نشان داده و در این گونه شرکت‌ها مدیران می‌توانند از این مزیت استفاده نموده و سود شرکت را به نفع خود، دستکاری نمایند (موحد و احمد، ۲۰۰۵: ۶۹؛ چونگ و همکاران، ۲۰۰۵: ۷۶۶؛ عثمان و ژگال، ۲۰۰۶: ۴۰۶). از طرفی دیگر شرکت‌های بزرگ‌تر به منظور کاهش هزینه‌های سیاسی، تمایل بیشتری برای کمتر نشان دادن سود از خود نشان می‌دهند (واتز و زیمرمن، ۱۹۸۶؛ یونگ، ۱۹۹۹: ۸۳۳؛ لی و همکاران، ۲۰۰۷: ۲۹۳؛ ژانگ و همکاران، ۲۰۰۷). ما در این پژوهش ابتدا مدل را بدون در نظر گرفتن متغیر کنترلی آزمون کردیم و سپس برای اطمینان بخشی به نتایج پژوهش با در نظر گرفتن متغیر کنترلی مجدداً مدل را مورد آزمون قرار داده‌ایم. افزودن متغیر کنترلی تأثیری بر نتایج حاصل از آزمون نداشته است. مدل ما به دلیل اندازه‌گیری متغیر وابسته با استفاده از پنج مدل، به صورت پنج مدل مختلف ارائه شده است. پس از ایجاد پنج مدل، معنی‌دار بودن آن مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل از آزمون ۵ مدل استفاده‌شده در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.

تبیین جایگاه بدهی و تنوع‌سازی شرکتی در مدیریت سود ۲۱

جدول ۳- مقادیر حاصل از مدل رگرسیون اصلی با استفاده از پنج مدل استفاده‌شده

شرح	آلکاریا و گیل	انوایز و پی	مک نیکولز	کوتاری و همکاران	هریبار و کولینز
ضریب تعیین	۰/۰۱۴۷۸۳	۰/۰۲۲۸۴۱	۰/۰۰۸۳۳۴	۰/۰۳۱۵۲۶	۰/۰۴۹۳۴۳
ضریب تعیین تعدیل‌شده	-۰/۰۱۴۱۹۴	-۰/۰۱۰۱۴۴	-۰/۰۳۲۱۴۲	-۰/۰۰۱۱۶۵	۰/۰۱۷۲۵۳
میانگین	-۱۸E-۵۱.۴	-۱۹E-۹۰.۷	-۱۸E-۸۳.۸	-۱۸E ۷۴.۸	-۱۷E ۷۷.۲
انحراف معیار	۰/۱۲۹۰۰۰	۰/۱۲۷۵۱۳	۰/۱۲۲۹۷۶	۰/۱۶۹۰۶۳	۰/۲۲۰۹۷۵
آماره F	۱/۲۸۴۸۶۰	۰/۶۹۲۴۶۸	۰/۲۰۵۸۹۳	۰/۹۶۴۳۶۷	۱/۵۳۷۶۶۲
احتمال	۰/۲۵۲۰	۰/۶۹۸۰۵۷	۰/۹۸۹۶۱۳	۰/۴۶۴۵۷۲	۰/۱۴۴۹۲۳

* منبع: یافته‌های پژوهشگر

فرضیه ۱: بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود رابطه‌ی معکوس وجود دارد.

همان‌طور که مشاهده می‌کنیم در کلیه مدل‌ها Prob(F-statistic) بدست آمده بزرگ‌تر از ۰.۰۵ می‌باشد و این بدین معنی است مدل اصلی ما معنی‌دار نبوده و در نتیجه بین متغیرها هیچ ارتباطی وجود ندارد. پس فرضیه‌ی اول ما رد می‌شود و به عبارت دیگر هیچ ارتباطی بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود وجود ندارد.

برخی از تحقیقات خارجی حاکی از رابطه‌ی مستقیم و برخی حاکی از رابطه‌ی معکوس بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود می‌باشند. اما در ایران بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود هیچ ارتباطی وجود ندارد. این موضوع در چندین تحقیق قبلی به اثبات رسیده است (پورحیدری، همتی،

۱۳۸۳: ۵۷؛ خسرو نژاد، ۱۳۸۸: ۷۹). البته باید متذکر شد که در تحقیقات قبلی برای اندازه‌گیری اقلام تعهدی اختیاری یا از مدل جونز^۱ استفاده شده است یا از مدل تعدیل شده جونز، اما در این تحقیق با وجود استفاده از پنج مدل جدیدتر باز هم همان نتایج استخراج شده است. علت ارتباط نداشتن نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام با مدیریت سود در ایران احتمالاً می‌تواند به این دلیل باشد که در ایران بانکها تنها به صورت‌های مالی و وضعیت سودآوری شرکت به عنوان ملاک اعطای وام نمی‌نگرند. مهم‌ترین شرط بانکها اخذ وثیقه و تضمین‌های کافی و همچنین انعقاد قرارداد بر مبنای عقود اسلامی می‌باشد و میزان اعتبارات بانکها نیز محدود می‌باشد (پورحیدری، همتی، ۱۳۸۳: ۵۷). و همچنین در ایران بر شرکت‌هایی که دارای مقادیر زیادی بدهی هستند نظارتی از جانب بانکداران و بستانکاران انجام نمی‌شود درحالی‌که در کشورهای غربی مانند اسپانیا این موضوع وجود دارد و به همین خاطر در اسپانیا بین بدهی و مدیریت سود رابطه معکوس وجود دارد و شاید این موضوع نیز یکی از دلایل عدم وجود ارتباط باشد (جنسن^۲، ۱۹۸۶: ۳۲۳).

فرضیه ۲: بین تنوع سازی شرکتی و مدیریت سود رابطه‌ی مستقیم وجود دارد.

همان‌طور که در قسمت ۶ عنوان گردید برای اندازه‌گیری تنوع سازی شرکتی دو شاخص هرفیندال و شاخص آنتروپی پیشنهاد شده است. در مدل هرفیندال یکی از متغیرها فروش به یک بخش (شرکت سرمایه پذیر) می‌باشد، و عدم استفاده از این شاخص در ایران محدودیت این تحقیق می‌باشد، چرا که فروش در صورت‌های مالی تمامی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس به تفکیک بخش‌ها یا مشتریان عمده افشاء نشده است. در موارد معدودی این مهم انجام شده است که آن هم شامل تمامی سال‌ها نمی‌باشد. به همین خاطر مجبور به استفاده از شاخص پالپو شدیم که این شاخص هم دارای معایبی است. از این شاخص به عنوان ابزاری برای اندازه‌گیری پیچیدگی سازمانی نیز استفاده می‌شود پس نمی‌توان قاطعانه گفت که این شاخص میزان دقیق تنوع سازی

شرکتی را بیان می‌کند (گونزالو و استفان، ۲۰۱۰: ۱۴۸). در حالی که شاخص هرفیندال یک شاخص تنوع سازی صنعتی و شرکتی است و دقیقاً میزان تنوع سازی را با توجه به میزان فروش‌هایی که به بخش‌های مختلف شده است ارائه می‌دهد و می‌تواند از قابلیت اتکای بالاتری برخوردار باشد.

با استفاده از آزمون‌های رگرسیون انجام شده هیچ ارتباطی بین مدیریت سود و تنوع سازی شرکتی وجود ندارد. شاید یکی از دلایل آن محدودیت‌های اجرای شاخص‌های تنوع سازی شرکتی در ایران و یا عدم برخورداری قابلیت اتکاء بالای شاخص‌های دیگر و سایر دلایل ناشناخته باشد.

فرضیه ۳: در شرکت‌های متنوع سازی شده بین بدهی و مدیریت سود رابطه‌ی مستقیم وجود دارد.

بر اساس دلایل احتمالی ذکر شده در بخش ۹ فرضیه اول، در ایران بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود هیچ ارتباطی وجود ندارد. پس چه شرکت متنوع سازی شده باشد و چه متنوع سازی نشده نباشد این موضوع می‌تواند اثرگذار باشد. علت آن احتمالاً می‌تواند به این دلیل باشد که در ایران عقود اسلامی تنها در ارتباط با فعالیت‌های خاصی می‌باشد و برای کلیه فعالیت‌ها مثلاً خرید سهام نمی‌توان از بانک‌ها وام و تسهیلات دریافت نمود در حالی که در کشورهای غربی این موضوع امکان‌پذیر است.

خلاصه آزمون فرضیات مطابق با جدول شماره ۴ می‌باشد:

جدول ۴- خلاصه آزمون فرضیات

نتیجه آزمون	شرح فرضیه	فرضیه
رد	بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود رابطه‌ی معکوس وجود دارد.	۱
رد	بین تنوع سازی شرکتی و مدیریت سود(افزایش درآمد) رابطه‌ی مستقیم وجود دارد.	۲
رد	در شرکت‌های متنوع سازی شده بین بدهی و مدیریت سود(افزایش درآمد) رابطه‌ی مستقیم وجود دارد.	۳

* منبع: یافته‌های پژوهشگر

۱۰- نتیجه‌گیری

با توجه به روش‌شناسی تحقیق، در این تحقیق به این نتیجه رسیدیم که در ایران بین نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام و مدیریت سود ارتباطی وجود ندارد. علت آن می‌تواند تأکید بیشتر اعطای وام در ایران بر اساس وثیقه باشد نه صورت‌های مالی. نتیجه‌ی دیگر اینکه در ایران شرکت‌ها با استفاده از تنوع سازی شرکتی در سود دستکاری نمی‌کنند. شاید یکی از دلایل آن محدودیت اجرای شاخص تنوع سازی شرکتی در ایران(شاخص هرفیندال) و یا عدم برخورداری قابلیت اتکاء بالای شاخص-های دیگر و دلایل ناشناخته‌ی دیگر باشد. و نتیجه‌ی آخر اینکه در شرکت‌های متنوع سازی شده نیز بین بدهی و مدیریت سود ارتباطی وجود ندارد. علت آن احتمالاً می‌تواند به این دلیل باشد که در ایران عقود اسلامی تنها در ارتباط با فعالیت‌های خاصی می‌باشد و برای کلیه فعالیت‌ها مثلاً خرید سهام نمی‌توان از بانک‌ها وام و تسهیلات دریافت نمود درحالی‌که در کشورهای غربی این موضوع امکان‌پذیر است. با توجه به افشاء نشدن فروش به تفکیک بخش‌ها و یا به تفکیک مشتریان عمده در

یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی تمامی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران و همچنین طی تمامی سال‌ها، قادر به استفاده از شاخص تنوع‌سازی شرکتی مناسب و قابل اتکاء (شاخص هرفیندال) نشدیم و این موضوع محدودیت عمده این تحقیق می‌باشد.

با توجه به فرضیه‌ی اول پیشنهاد می‌گردد در سیستم فعلی پرداخت وام و اعتبار، توسط سیستم بانکی تغییر و اصلاح صورت گیرد چرا که در حال حاضر پرداخت وام و اعتبارات به فعالیت‌های خاصی نظیر پرداخت وام برای واردات مواد اولیه و یا خرید ماشین‌آلات پس از اخذ وثائق و تضمین‌های کافی محدود شده است. از سوی دیگر در اعطای وام و اعتبار توجه کمتری به صورت‌های مالی و درجه ریسک شرکت می‌شود. در نتیجه لازم است سیستم فعلی پرداخت وام و اعتبارات اصلاح گردد تا بانک‌ها زیان‌های کلان مالی ناشی از عدم توان پرداخت بدهی شرکت‌ها را به بار نیاورند.

باتوجه به فرضیه‌ی دوم پیشنهاد می‌گردد جامعه‌ی حسابداران رسمی نظارت جدی‌تری بر مؤسسات حسابرسی داشته باشند تا مؤسسات حسابرسی عدم افشاء فروش به تفکیک مشتریان عمده در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی شرکت‌ها که بر اساس نشریه ۱۶۶ سازمان حسابرسی (صورت‌های مالی نمونه) الزامی می‌باشد، را نادیده نگیرند.

با توجه به فرضیه‌ی سوم پیشنهاد می‌گردد در سیستم فعلی پرداخت وام و اعتبار توسط سیستم بانکی تغییر و اصلاح صورت گیرد و پرداخت وام فقط در قبال موضوعات مشخصی نباشد و با توجه به صورت‌های مالی شرکت‌ها و درجه ریسک آن‌ها، برای خرید سهام نیز وام و تسهیلات اعطاء گردد تا شرکت‌ها قادر به سرمایه‌گذاری بیشتر بوده و به بازارها و مشتریان بیشتری برای فروش محصولات خود دسترسی پیدا کنند.

منابع

پورحیدری، امید، (۱۳۸۳)، «بررسی اثر قراردادهای بدهی، هزینه‌های سیاسی، طرح‌های پاداش مالکیت بر مدیریت سود در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، شماره ۳۶، ص ۴۷-۶۳.

خسرونژاد، سید حسین، (۱۳۸۸)، «رابطه‌ی سازوکارهای حاکمیت شرکتی، نسبت بدهیها و اندازه شرکت با مدیریت سود»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.

ریاحی بلکویی، احمد، (۱۳۸۹)، «تئوری‌های حسابداری»، ترجمه دکتر علی پارسائیان، چاپ دوم، تهران، انتشارات پژوهش‌های فرهنگی، ۲۰۰۰.

مشایخی، بیتا، (۱۳۸۵)، «وجه نقد ناشی از عملیات و مدیریت سود در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، شماره ۴۴، ص ۳۵-۵۴.

مشایخی، بیتا و مهرانی و کرمی، (۱۳۸۴)، «نقش اقلام تعهدی اختیاری در مدیریت سود شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، شماره ۴۲، ص ۶۱-۷۴.

ویلیام، اسکات، (۱۳۸۸)، «تئوری‌های حسابداری»، جلد دوم، ترجمه دکتر علی پارسائیان، چاپ اول، تهران، انتشارات ترمه.

Azofra, V, Castrillo, Delgado, (2003), "Ownership Concentration, Debt Financing and the Investment Opportunity Set as Determinants of Accounting Discretion: Empirical Evidence from Spain", Spanish Journal of Finance and Accounting 115, 215-255.

Beneish, M. D., (1998), Discussion of "Are Accruals During Initial Public Offerings Opportunistic?" Review of Accounting Studies 3(1-2), 209-221.

Beneish, M. D., Press, E., 1995. "Interrelation Among Events of Default". Contemporary Accounting Research 12(Fall), 57-84.

Bushman, R, Chen, Enge, Smith, (2004), "Financial Accounting Information", Organizational Complexity and Corporate Governance

Systems, *Journal of Accounting and Economics* 37, 167–201.

Chung, R. , Firth, Kim(2005), “Earnings Management, Surplus-Free Cash Flow, and External Monitoring”, *Journal of Business Research* 58, 766–776.

Dichev, I, Skinner,(2002), “Large Sample Evidence on Debt-Covenant Hypothesis”, *Journal of Accounting Research* 40(4), 1041–1123.

Gonzalo Rodríguez-Pérez, Stefan van Hemmen,(2010),“Debt, Diversification and Earnings Management”,*Journal of Account And Public Policy* 29, 138-159.

Jensen, M. C. ,(1986), “Agency Costs of Free Cash Flow, Corporate Finance, and Takeovers”, *American Economic Review* 76, 323–329.

Lee, K. W. , Lev, Yeo,(2007), “Organizational Structure and Earnings Management”, *Journal of Accounting, Auditing and Finance(Spring)*, 293–331.

Leuz, C. , Nanda, Wysocki,(2003), “Earnings Management and Investor Protection: an International Comparison”, *Journal of Financial Economics* 69, 505–527.

Lim, C. Yeow. , Yang, Ding,(2008), “Firm Diversification and Earnings Management: Evidence from Seasoned Equity Offerings”, *Rev Quant Finan Acc* DOI 10. 1007/s11156-007-0043-x, 69–92.

Mohd, N. , Ahmed,(2005), “Earnings Management of Distressed Firms during Debt Renegotiation”, *Accounting and Business Research* 35(1), 69–86.

Othman, B. H. , Zhegal,(2006), “A Study of Earnings-Management motives in the Anglo-American and Euro-Continental accounting models: the Canadian and French cases”, *The International Journal of Accounting* 41, 406–435.

Ronen, J. , Yaari,(2008), “Earnings Management. Emerging Insights in Theory, Practice, and Research, Springer Series in Accounting Scholarship”, vol. 3. Springer, New York.

Thomas, S. ,(2002), “Firm Diversification and Asymmetric Information: Evidence from Analyst’s Forecasts and Earnings Announcements”, *Journal of Financial Economics* 64, 373–396.

Watts, R. L. , Zimmerman,(1986), “Positive Accounting Theory”, Prentice Hall, Englewood Cliff, NJ.
www. Answers. com

Young, S. ,(1999), “Systematic Measurement Error in the Estimation of Discretionary Accruals: An Evaluation of Alternative Modeling Procedures”, *Journal of Business Finance and Accounting* 26(September–October), 833–862.

Zhong, K. , Zheng,(2007), “The Effect of Monitoring by Outside Blockholders on Earnings Management”, *Quarterly Journal of Business and Economy*.

پیوست

جدول الف-نمونه‌های انتخابی

نام گروه	نام شرکت
استخراج معادن	۱- توسعه معادن روی ایران ۲-باما
انتشار، چاپ و تکثیر	۳-افست
انواع فرآورده‌های غذایی و آشامیدنی	۴-دشت مرغاب ۵-شهد ایران ۶-صنعتی پارس مینو ۷-لبنیات پاستوریزه پاک ۸-نوش مازندران
چوب، کارتن، کاغذ و بسته‌بندی	۹-کارتن مشهد
خودرو و ساخت قطعات	۱۰-ایران خودرو ۱۱-ایران خودرو دیزل ۱۲-کاربراتور ایران ۱۳-رادپاتور ایران ۱۴-زامیاد ایرانی ۱۵-تولید اتومبیل (سایا) ۱۶-گروه بهمن ۱۷-صنعتی نیرو محرکه
ساخت محصولات فلزی	۱۸-صنایع آذر آب
سایر محصولات کانی غیر فلزی	۱۹-سیمان تهران ۲۰-سیمان سپاهان ۲۱-سیمان کرمان ۲۲-سیمان شرق ۲۳-سیمان شمال
فلزات اساسی	۲۴-آلومتک ۲۵-کالسیمین ۲۶-گروه صنعتی سپاهان ۲۷-گروه کارخانجات تولیدی نورد آلومینیوم
لاستیک و پلاستیک	۲۸-تولیدی گاز لوله ۲۹-صنایع لاستیکی سهند
ماشین‌آلات و تجهیزات	۳۰-تراکتورسازی ایران ۳۱-صنایع سرما آفرین ایران ۳۲-گروه صنعتی بوتان
ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی	۳۳-ایران ترانسفو ۳۴-پارس سوئیچ ۳۵-نیرو ترانس
مواد و محصولات شیمیایی	۳۶-پتروشیمی اراک (پتروشیمی شانزد) ۳۷-داروسازی جابر بن حیان ۳۸-داروسازی کوثر ۳۹-فرآورده‌های تزریقی ایران ۴۰-کربن ایران ۴۱-عام کف